

УДК 339.5

О. В. Дзяд, О. В. Пашенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТИВАННЯ

Розглянуто мотиви прямого іноземного інвестування в рамках інтеграційних угруповань та наслідки для країн-учасниць. Установлено, що створення регіональних торговельних блоків та надання торговельних преференцій позитивно впливають на міжнародні інвестиції і, навпаки, – інвестиції стимулюють міжнародний торговельний оборот.

Ключові слова: регіоналізація торгівлі, регіональні торговельні угоди, мотиви інвестування, прями іноземні інвестиції, глибока інтеграція, СОТ, проміжні товари, глобальні виробничі мережі.

Рассмотрены мотивы прямого иностранного инвестирования в рамках интеграционных группировок и последствия для стран-участниц. Установлено, что создание региональных торговых блоков и предоставление торговых преференций позитивно влияют на международные инвестиции и, наоборот, – инвестиции стимулируют международный торговый оборот.

Ключевые слова: регионализация торговли, региональные торговые соглашения, мотивы инвестирования, прямые иностранные инвестиции, глубокая интеграция, ВТО, промежуточные товары, глобальные производственные сети.

The problems of regionalism are an important and, at the same time, the least explored area of economics at the present stage of development of the world economy. Regional integration factions (blocks, agreements) have become the major forming factors for the world economy development for the last decades. The latest report of the World Trade Organization about the development of the world trade shows that almost all countries of the world are involved in the integration process. Some countries are involved in dozens of transactions aimed at the cooperation with foreign partners in the trade, economic and financial field. As international investment is a key source of economic growth, one of the main objectives of countries is involvement FDI in the economy. Therefore the role and meaning of the regional component in the global integration process and influence of RTA on the investment activity of countries require further research.

Results of the research of this topic by different scientists are rather contradictory and ambiguous. Therefore, the aim of the article is the theoretical justification of the interrelation between trade and foreign direct investment processes among the members of regional integration associations. This aim can be achieved through analyzing motives. Methodological base of research is formed by scientific articles foreign and domestic scientists, reports of the WTO, UNCTAD, World Bank.

Following analysis we can say that the regionalization of international trade is carried through the signing of regional trade agreements, which is the leading element of the regulation of investment activities among member countries. The creation of regional trading blocs and the provision of trade preferences have a positive effect on international investment. On the other hand, investments stimulate international commerce.

The results of the thesis can be used as a theoretical and practical basis for deeper foundation of the prospects for the formation of the world economy regional structure, the impact of regional preferential agreements on investment activity of countries.

Key words: regionalization of trade, regional trade agreements, motives of

investment, foreign direct investment, deeper integration, WTO, supply-chain trade, global production networks.

Постановка проблеми. Поглиблення міжнародного поділу праці через інтернаціоналізацію та транснаціоналізацію виробництва супроводжується розвитком форм міжнародного регіонального співробітництва – утворенням міжнародних інтеграційних блоків та підписанням регіональних торговельних угод. Під впливом зростаючої конкуренції на ринках традиційні види економічної діяльності (виробництво, торгівля товарами та послугами, споживання, управління), а також їх складники (капітал, праця, сировина, управління, інформація, технології, ринки) організуються в глобальному масштабі. У свою чергу, регіоналізація змінює просторову конфігурацію цих складників, світове господарство перетворюється на єдину гомогенну економічну систему, в якій взаємодіють національні і регіональні сектори.

Оскільки міжнародні інвестиції є ключовим джерелом економічного зростання, однією з головних цілей інвестиційної політики багатьох країн є залучення їх в економіку. Питання міжнародного інвестування залишаються повністю неврегульованими на міжнародному рівні, тому вивчення потоків прямого іноземного інвестування в рамках регіональних торговельних угод (РТУ), зокрема, та між регіональними блоками є актуальним напрямом дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням прямого іноземного інвестування в регіональних інтеграційних об'єднаннях приділяється особлива увага. Але серед авторів погляди стосовно даної теми досить суперечливі і неоднозначні. Перспективи прямих іноземних інвестицій у рамках регіональних торговельних угод і досі є дискусійним питанням серед урядовців та експертів, які займаються дослідженням сучасних міжнародних відносин. Значний внесок у дослідження цього питання зробили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені: Б. Баласс, О. Бейя, Ю. Борко, Д. Вайнер, Ю. Ваннона, М. Згуровський, М. Іванова, В.Іноземцева, Т. Ісаченко, Н. Костенко, П. Кругман, Д.-К. Мур, Г. Мюрдаль, Дж.Най, В. Новицький, Ю. Пахомов, В. Рокоча, І. Соколенко, Л.Вінтерс, Т.Циганкова, Ю. Шишков, М. Шифф, П. Шуканова та інші. Також вивченню наслідків регіональної інтеграції приділяють увагу експерти ЮНКТАД, МБРР та СОТ.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки процеси регіоналізації не тільки посилюються в сучасній світовій практиці, а й набувають якісно нових ознак, роль і значення регіональної компоненти у глобальних інтеграційних процесах і вплив РТУ на інвестиційну діяльність країн потребують подальшого дослідження.

Формулювання мети. Мета статті – на основі аналізу мотивів теоретично обґрунтувати взаємозв'язок між розвитком торгівлі та процесами прямого іноземного інвестування між країнами-членами регіональних інтеграційних об'єднань. Для досягнення поставленої мети застосовували методи компаративного аналізу, динамічних рядів, логічного, системного, комплексного підходів. Методологічну базу дослідження склали наукові статті зарубіжних та вітчизняних учених, звіти СОТ, ЮНКТАД, МБРР.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна статистика СОТ указує на зростання регіональних торгових угод у різних формах (зони вільної торгівлі, митні союзи, більш глибокі інтеграційні об'єднання) практично у всіх регіонах світу. Збільшується не тільки їх чисельність, а й географічне охоплення країн-членів, зростає їх частка в обсягах міжнародної торгівлі. Шляхом підписання РТУ країни

намагаються прискорити економічну динаміку та все ширше починають розглядати їх як основу своєї торгової політики. Хоча безпосередньою метою таких угод є зниження тарифних і нетарифних бар'єрів, РТУ останніх років – це угоди саме інтеграційного типу, що не обмежуються лише створенням зони вільної торгівлі товарами. У термінології СОТ такі РТУ називають «угодами про глибоку економічну інтеграцію». Вони дозволяють розширити рамки торгівлі та інвестицій усередині регіону, охоплюючи питання міграції робочої сили, охорони інтелектуальної власності, митного, санітарного регулювання, конкурентної політики, доступу до ринку держзакупівель, кооперації, врегулювання суперечок та інші.

За показниками міжнародної торгівлі, найбільш залученими до світових інтеграційних процесів залишаються розвинені країни-члени ЄС, АСЕАН, НАФТА. Чинники формування регіональних торговельних блоків серед розвинених країн фахівці в галузі міжнародних економічних відносин оцінюють по-різному. Інтенсифікація і диверсифікація РТУ може бути мотивована боротьбою за ринки і розширення експортних можливостей, доступом до ресурсів, дешевої робочої сили та зарубіжних технологій. Поштовхом до підписання регіональних угод є більш активне використання ринкового потенціалу і можливості захисту національних економічних інтересів політичними засобами. Прикладом є Європейський союз, що виступає у СОТ із позиції представлення спільних інтересів своїх країн [1; 9].

РТУ можуть також використовуватися країнами як інструмент більш тісної інтеграції їх економік, особливо з тих питань, які не вирішені на багатосторонньому рівні, зокрема інвестицій. У рамках СОТ досі не сформовано уніфікованих правил міжнародного інвестування, тому країни декларують інвестиційний режим при підписанні регіональних торговельних угод. Таким чином, країни створюють привабливий інвестиційний клімат, сприяючи припливу ПІІ в регіон.

Інвестиції – провідний чинник економічного розвитку і одне з головних завдань урядів країн, які проводять курс на регіональну економічну інтеграцію. Зумовлено це тим, що більш великі ринки, сильна конкуренція і зростання довіри до політики посилюють стимули інвестування і тим самим збільшують доходи – як безпосередньо, шляхом підвищення капіталомісткості виробництва, так і завдяки заохоченню технічного прогресу [9].

Міграція виробничих ресурсів між країнами є основоположною рисою будь-якої форми міжнародного інвестування, оскільки через ПІІ здійснюється трансферт технологій, підприємницького ресурсу та інших факторів виробництва з країни походження в країну приймання.

Реальний ключ до залучення інвестицій – в особливостях політичного клімату того чи іншого регіону, таких як сильна макроекономічна політика, чітко визначені правовласності та ефективно працюючі фінансовий і банківський сектори. Регіональна інтеграція може сприяти збільшенню обсягу інвестицій, якщо вона істотно підвищує довіру до політики і розширює ринки [9]. Укладаючи регіональні торговельні угоди, країни беруть на себе зобов'язання проводити реформи, лібералізувати торгівлю, і, таким чином, гарантують незворотність процесів економічних реформ, що, у свою чергу, поліпшує інвестиційний клімат країни приймання. Отже, зростання обсягів регіональної торгівлі за рахунок доступу на ринок супроводжується припливом інвестицій, що збільшує позитивний ефект регіональної інтеграції.

Доступ до великих ринків може відігравати важливу роль у залученні ПІІ в країну за умови, якщо товарний ринок залишається закритим для третіх країн, але відкритим для інвестування. Це означає, що прямі іноземні інвестиції можуть зберігати тарифи, тобто в рамках регіональних угод умови торгівлі залишаються

обмеженими, а для розвинених країн з'являються нові інвестиційні можливості. Тариф сприяє залученню капіталу в сектори, де РТУ не має порівняльної переваги, і, спонукаючи інші фактори виробництва «переливатися» у ці сектори, викликає зниження обсягів продукції в тих секторах, де така перевага є. Імовірно, що ці фактори стимулюватимуть більше потоки ПП з третіх країн, ніж між країнами-членами угод. Таким чином, РТУ здатні залучити більше іноземних інвестицій у регіони в цілому, ніж це можуть зробити фрагментарні національні ринки.

Другий важливий комплекс мотивів для ПП включає бажання скористатися перевагами місцевих факторів виробництва і сформувавши основу для експорту. Ці мотиви здатні посилюватися в результаті підписання регіональних угод між країнами, що розвиваються, і розвиненими країнами, оскільки компанії, розміщені в країнах, що розвиваються, можуть скористатися перевагами дешевих ресурсів, отримавши при цьому вільний доступ до ринку великої країни.

Третій мотив полягає в тому, що усунення внутрішніх бар'єрів у РТУ дає можливість фірмам більш ефективно розмішувати виробничі потужності в будь-яких країнах-членах. Таким чином, за розбіжностей у забезпеченості країн-членів РТУ факторами виробництва, блок може стимулювати вертикальні ПП. Це потенційно значущий аспект угод типу «Північ-Південь». Отримавши гарантований преференційний доступ до північного ринку, південна країна стає привабливим місцем для розміщення трудомістких виробництв. Усвідомлюючи це, вона більш упевнена в припливі інвестицій, а тому легше переносить лібералізацію. Навпаки, в умовах багатосторонньої лібералізації реципієнту довелося б зіткнутися з жорсткою конкуренцією за інвестиції. Цей аргумент однаково справедливий як щодо внутрішньоблокових, так і зовнішніх ПП [9].

Одним із важливих мотивів зростання торгівлі та інвестицій з урахуванням регіональної економічної інтеграції є торгівля проміжними товарами, яка домінує у міжнародній торгівлі. Тому значний поштовх у процесах світової торгівлі створюють транснаціональні корпорації, які через відкриття своїх філіалів забезпечують переливання капіталу між країнами та регіонами світу. Існує позитивний зв'язок між виробничими мережами і глибокою інтеграцією. З одного боку, укладання РТУ може стимулювати створення виробничих мереж шляхом сприяння торгівлі між членами ланцюжка поставок. З іншого боку, країни-партнери в рамках виробничих мереж готові підписати преференційні торгові угоди з метою стимулювання торгівлі проміжними товарами та послугами. Така політика є важливим чинником взаємозалежності між регіональними інтеграційними процесами та розвитком виробничих мереж [8].

Р. Болдуїн зазначає, що формування глобальних виробничих мереж і ланцюжків поставок змінило центр ваги світової економіки. Глобалізація супроводжувалась різким збільшенням обсягів світового виробництва і світової торгівлі країн, що розвиваються, які досягли певного рівня індустріалізації шляхом розвитку ланцюжків поставок. Система міжнародної торгівлі здебільшого враховує формування глобальних і регіональних ланцюжків поставок, оскільки змінюється конфігурація взаємодії країн за рахунок торгівлі і прямих іноземних інвестицій. Крім того, складання проміжних продуктів у кінцеві продукти для відвантаження на експорт означає, що імпорт має таке ж значення, як і експорт для торгових партнерів, що дає сильний поштовх економічній активності серед країн, об'єднаних у збутові ланцюжки [7]. Збільшення частки торгівлі проміжними товарами сприяє поліпшенню інфраструктури та логістичних послуг, швидкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, зниженню торгових бар'єрів і торгових

витрат, що, у свою чергу, стимулює потоки ПІІ.

Для безперебійного транскордонного виробництва національні політики країн мають бути гармонізовані, що стимулюватиме глибокі форми інтеграції. У період із 2008 по 2010 р. дві третини всіх угод, які набули чинності, належать до зазначеної категорії. Більше того, з'явилися міжблокові й одночасно міжрегіональні РТУ, учасниками яких, у першу чергу, виступають країни, що розвиваються, а також розвинені країни. До них можна віднести угоди ЄАВТ із Південноафриканським митним союзом, ЄАВТ із Радою співпраці арабських держав Персидської затоки, а також між ЄС і Карибським форумом африканських, карибських і тихоокеанських держав [6].

Крім того, сьогодні багато країн укладають угоди про створення зон вільної торгівлі. Багато в чому така політика найбільших країн світу спричинена відсутністю просування переговорів на Доському раунді СОТ. У рамках таких угод країни намагаються домогтися результатів, на які не можуть сподіватися в СОТ, наполягаючи на включенні до угод окремих позицій і при цьому намагаючись зберегти за собою максимальні можливості для захисту свого ринку. Класичним прикладом такої політики є ЄС. Регіональні торговельні угоди дозволяють залучати прямі іноземні інвестиції, зокрема, в енергетичні компанії, оскільки Євросоюз залежить від енергетичних ресурсів інших країн, і дають гарантію безперешкодного транзиту. Ще один приклад – усунення експортних мит. У рамках СОТ конкретних правил з даного питання не створено, однак ЄС вимагає від усіх країн усунути експортні мита. Аналогічну політику ЄС проводить і в рамках укладення угод про ЗВТ, в першу чергу щодо сировинних товарів і продукції зі сталі [4].

Порівнянню з попередніми десятиліттями, темпи формування РТУ в останні десять років були безпрецедентно високими. Загальне число нотифікованих до СОТ РТУ в 2010 р. перевищило 470, з яких 278 становили діючі РТУ (на кінець 2008 р. кількість діючих РТУ становила 230). Ще близько 90 РТУ перебувають у стадії переговорів або підписані, але не набули чинності [6].

Як свідчить проведений аналіз глобальних потоків прямих іноземних інвестицій, після світової фінансової кризи вони збільшились на 5 % і у 2010 р. склали 1,24 трлн дол. Процеси регіональної інтеграції впливають на потоки міжнародних інвестицій, оскільки, укладаючи регіональні торговельні угоди, країни сприяють привабливості інвестиційного клімату. Вперше у ХХІ ст. країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою в сукупності залучили понад половину глобальних ПІІ. Вивіз ПІІ з цих країн також досяг рекордних рівнів, а більшість їхніх інвестицій були спрямовані в інші країни Півдня. Наприклад, обсяги ввезених інвестицій до країн СНД збільшились на 0,4 % у 2010 р., і, навпаки, приплив ПІІ до Південно-Східної Європи різко скорочувався протягом 2008–2010рр., частково через низьку інвестиційну активність країн ЄС [10].

Останнім часом половина всіх РТУ, що набули чинності, – це міжрегіональні, а точніше – трансконтинентальні угоди. У підписанні таких РТУ найбільшу активність проявляють ЄС, ЄАВТ, країни Східної і Південно-Східної Азії, Північної та Південної Америки. До того ж зростаюча частина нових РТУ припадає на угоди за участю регіональних об'єднань як однієї зі сторін. Причому, якщо раніше в цій ролі виступали тільки ЄС і ЄАВТ, то останнім часом повноправними учасниками РТУ є об'єднання держав, що розвиваються, – Південноафриканський митний союз, АСЕАН, МЕРКОСУР, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки [6]. У цих регіонах було відмічено значний приплив прямих іноземних інвестицій. Надходження ПІІ до Латинської Америки і Карибського басейну в 2010 р. зросли на

13 %. Вивіз ПП з Латинської Америки та Карибського басейну в 2010 р. збільшився на 67 % за рахунок крупних операцій транскордонних М&А бразильських та мексиканських ТНК. Обсяги ПП до країн Східної, Південно-Східної та Південної Азії загалом у 2010 р. збільшилися на 24 % і досягли 300 млрд доларів. Проте в цих трьох субрегіонах спостерігаються різноспрямовані тенденції: приплив інвестицій у АСЕАН збільшився удвічі; приплив до Східної Азії – на 17 %; Південної Азії – скоротився на чверть. Вивіз ПП з Південної, Східної і Південно-Східної Азії у 2010р. зріс на 20 % і досяг 232 млрд доларів. До країн Західної Азії ввезення ПП у 2010 р. скоротилося на 12 %. Швидко зростають обсяги міжрегіональних ПП у форматі Південь – Схід. ТНК, що базуються у країнах із перехідною економікою та в країнах, що розвиваються, все активніше виходять на ринки одна одної [10].

Неоднозначну оцінку мають наслідки створення регіональних угруповань. Існують два основні напрями поглядів на регіоналізм. Один полягає в тому, що інтеграційні об'єднання сприяють закритості та диверсифікації торгівлі. У даному випадку критики регіоналізму стверджують, що в процесі формування інтеграційних зв'язків переважає створення обмеженої торгівлі, що перешкоджає ефективній диверсифікації і не дозволяє досягати оптимального розміщення ресурсів у світовому масштабі. Як негативну визначено дискримінаційну політику інтеграційних угруповань щодо країн, що не входять до них. Крім того, посилена увага до внутрішньорегіональних проблем відволікає політиків від участі у вирішенні загальносвітових питань, тобто має місце так звана диверсифікація інтересів. Загалом обмеження вільної торгівлі торговельних блоків може спричинити посилення диспропорцій у торгівлі та економіці замість їх усунення.

Прихильники РТУ підкреслюють переваги, які випливають із розширення масштабів, конкуренції та залучення інвестицій у країни-учасниці угод. Добре організований торговий блок здатний підвищити ефективність економіки і, отже, матеріальний добробут країн, що входять до нього, шляхом розширення споживчого вибору та посилення конкурентної боротьби між виробниками. Ліквідація тарифних бар'єрів сприяє укрупненню ринків і відкриває більш ефективним виробникам доступ до країн, де ціни на їхню продукцію раніше завищувалися через тарифи та інші торгові обмеження. Багато економістів вважають, що створення регіональних блоків сприяє посиленню ступеня зовнішньої відкритості, розширенню торгівлі та створенню сприятливого інвестиційного клімату [1; 9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Посткризове відновлення свідчить, що міжнародна торгівля та інвестування залишаються рушієм економічної стабілізації та зростання. ПП позитивно впливають на розвиток економіки, сприяють трансферту технологій, відкривають нові ринки, поліпшують методи управління і ведення господарської діяльності, тому їх залучення – перспективний напрям національної економічної політики країн. Сучасна регіоналізація міжнародної торгівлі відбувається за рахунок підписання регіональних торговельних угод, провідним елементом яких є регулювання інвестиційної діяльності між країнами-членами. Посилення регіональної інтеграції відбувається за рахунок скорочення тарифних та нетарифних бар'єрів у торгівлі, створення умов для вільного руху капіталів. На нашу думку, створення регіональних торговельних блоків та надання торговельних преференцій позитивно впливатиме на міжнародні інвестиції, і навпаки, – інвестиції стимулюватимуть міжнародний торговельний оборот. Країни, що розвиваються (реципієнти капіталів), у РТУ беруть зобов'язання проводити незворотні економічні реформи, адаптувати технічні норми, стандарти, правила конкуренції та торгівлі у національному законодавстві, й тим самим опосередковано гарантують прозорість

та передбачуваність політичного й економічного курсу, поліпшують інвестиційний клімат у країні та створюють привабливі умови для діяльності міжнародних корпорацій, що, у свою чергу, формує сприятливе середовище для залучення національних виробників та власників економічних ресурсів у глобальні виробничі мережі, торгівлю проміжними товарами. Для країн цієї групи економічні ефекти від торгівлі доповнюватимуться ефектом від залучення іноземних інвестицій. Для країн зі сприятливим інвестиційним кліматом, географічно далеким від розвинених країн-донорів капіталу, РТУ є способом посилення позицій у торгівлі та інвестиційній сфері. Преференції у торгівлі серед розвинених країн (зі сприятливим інвестиційним кліматом) супроводжуватимуться зростанням торговельних та інвестиційних потоків. Перспективи подальших досліджень будуть пов'язані з кількісною оцінкою взаємозалежності міжнародних торговельних потоків та прямих іноземних інвестицій між країнами-членами регіональних торговельних блоків.

Бібліографічні посилання

1. Грибова С. Н. Глобализация и регионализация – детерминанты мирового экономического развития / С. Н. Грибова // Экономический журнал. – Т. 9. – 2005. – С. 1–20.
2. Исаченко Т. М. Региональные торговые соглашения и их роль в мировой торговле / Т. М. Исаченко // Пространство и время в мировой политике и международных отношениях. – 2007. – Т. 5. – С.107–119.
3. **Кочнева А.** Применение РНБ в региональных торговых соглашениях в части услуг и инвестиций / А. Кочнева // Мосты. – 2013. – № 5. – С. 16–18.
4. **Кушниренко Е.** Региональные торговые соглашения / Е. Кушниренко // Мосты. – 2009. – № 8. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ictsd.org/i/news/bridgesrussian/65196>.
5. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wto.org>.
6. **Спартак А. Н.** Развитие и международно-правовое регулирование процессов региональной экономической интеграции: новые тенденции и явления в начале XXI века / А. Н. Спартак // Российский внешнеэкономический вестник. – 2010. – № 6. – С. 52–56.
7. **Baldwin R.** The Future of the World Trading System: Asian Perspectives / R.Baldwin, M. Kawai, G. Wignaraja // Centre for Economic Policy Research. – 2013. – 169 p.
8. **Orefice G.** Deep integration and production networks / G. Orefice, N. Rocha // Centre for Economic Policy Research. – 2011. – 5 p.
9. **Schiff M.** Regional integration and development / M. Schiff, L. Winters // The International Bank for Reconstruction and Development. – 2003. – 321 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/BRAZILINPOREXTN/Resources/3817166-1185895645304/4044168-186324101142/12RegionalIntegrationFull.pdf>.
10. Transnational Corporations, Non-equity modes of international production and development // World Investment Report 2011, UNCTAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unctad.org/en/docs/wir2011_en.pdf.

Надійшла до редколегії 20.11.2013.